

ЄВПАТО́РІЯ — місто республіканського значення АР Крим. Центр міськради, якій підпорядк. смт [Заозерне](#), [Мирний](#), [Новоозерне](#). Знаходиться на березі Каламіт. затоки Чорного моря, за 79 км від Сімферополя та за 900 км від Києва. Зі Сх. та Зх. оточене 14-ма озерами (див. [Євпаторійські озера](#)). Площа 37 км². Насел. 103 244 особи (2001, складає 95,7 % до 1989): росіян — 63 %, українців — 22,8 %, крим. татар — 6,8 %, вірмен — 0,5 %. [Євпаторійський морський торговельний порт](#), залізнична станція. Має автобусне сполучення з Сімферополем, Севастополем, Херсоном, Миколаєвом, Києвом. Історія Є. сягає антич. часів. Від 3-ї чв. 6 ст. до н. е. на місці сучас. міста існувало грец. поселення Керкінітида, про яке згадували у своїх творах Геродот та Гекатей Мілетський. Його мешканці займалися гончарством, торгівлею та хліборобством. На поч. 4 ст. до н. е. увійшло до володінь Херсонеса, в 2 ст. до н. е. захоплене скіфами, але невдовзі відвойоване за військ. підтримки царя Мітрідата VI Євпатора. У 3 ст. Керкінітида зазнала нападу готів, а у 4 ст. після навали гунів фактично припинила існування. Від 10 ст. — у сфері впливу печенігів, від 11 ст. — половців. Від 1-ї пол. 15 ст. — під владою Крим. ханства (від 1478 — васал Осман. імперії). Турки дали місту назву Гезлев (у перекладі з турец. — наглядай, спостерігай). Відтоді стало важливим торг. пунктом і невід'яз. ринком. Гезлев за кількістю будинків поступався лише Бахчисараю. Тут відбувались введення на посаду всіх крим. ханів. На місто неодноразово нападали запороз. козаки під час своїх мор. походів. 1675 його захопили загони І. Сірка. Поряд з тим запорожці вели жваву торгівлю з місц. торговцями, привозили сюди на продаж шкури, залізо, зброю, полотно, хліб, вивозили сіль, сап'ян і сап'ян. взуття, шовк. тканини. Двічі 1736 та 1771 місто захоплювали рос. війська, у складі яких воювали козаки. У 1770-х — на поч. 1780-х рр. — центр каймаканства Крим. ханства. Після приєднання 1783 Криму до Рос. імперії Гезлев перейменовано в Є. Від 1784 — місто, повіт. центр Таврій. обл. Від 1796 — у складі Новорос., від 1802 — Таврій. губ. До кін. 18 ст. значна частина мусульман. насел. емігрувала в Осман. імперію. Для заохочення притоку нових поселенців 1798 Павло I видав маніфест щодо встановлення в Є. вільної гавані. Наприкінці 18 ст. стає центром караїмізму. У 1800-х рр. у місті було понад тисячу різноманіт. лавок і бл. 20 гостин. дворів для розміщення торговців і зберігання їхніх товарів, функціонував один з найбільших у Криму портів, у 1840-х рр. вже мешкало бл. 11 тис. осіб. 1815 відкрито повіт. училище на 30 місць, 1840 розпочато будівництво міської набережної. Під час Крим. війни 1853–56 Є. значно постраждала, насел. скоротилося до 4,5 тис.

осіб. Від вересня 1854 у місті була розташ. осн. база англо-франц. військ. У лютому 1855 рос. війська під командуванням генерала С. Хрульова безуспішно штурмували фортецю Є. та зазнали великих втрат. 1866 відкрито громад. читальню, в наступ. році затверджено перший генплан забудови міста. Від серед. 19 ст. починає розвиватися як клімат. курорт. У 1870-х рр. тут розпочато примітивне грязелікування. 1886 на березі Мойнац. озера споруджено приватну ропо- і грязелікувал. установу, 1905 — перший санаторій «Приморський». Наприкінці 19 ст. частка видобутку солі в заг.-крим. обсязі складала 36 %. Водночас розвивалася борошномел. пром-сть, стали до ладу цегляно-черепич. і чавуноливар. (1903) заводи. Наприкінці 19 — на поч. 20 ст. знач. внесок у забудову міста та реконструкцію його пам'яток архітектури здійснив [А. Генріх](#) (1894–1918 — міський арх.). 1904 у Є. діяло 4 православ. церкви, 14 мечетей, костел, 4 синагоги, чол. і жіні. гімназії. 1897 в Є. мешкало 18 тис., 1914 — 30 тис. осіб. 1915 до приїзду Миколи II побудовано залізничну гілку Сарабуз (нині смт Гвардійське Сімфероп. р-ну) — Є. У ході воєн. дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася. Місто опинилося у сфері інтересів більшов., білогвард. та кримськотатар. рухів. Укр. влада номінально контролювала Є. лише 1918 за підтримки нім. військ. Від 1921 — у складі Крим. АРСР (від 1945 — Крим. обл.). 1921–63 — райцентр. 1936 Є. затверджено місцем побудови нового дит. курорту. Від 31 жовтня 1941 до 13 квітня 1944 — під нім.-фашист. окупацією. Діяв осередок руху Опору. З метою відтягнення частини нім. військ від обложеного Севастополя і з Керчен. п-ова 5 січня 1942 в Є. висаджено рад. мор. десант (700 бійців). У повітр. бою у січні 1944 в р-ні Є. загинув гвардії генерал-майор авіації Герой Радянського Союзу [М. Токарев](#). Окупанти закатували бл. 12 тис. євпаторійців. Окуповане місто знаходилося фактично у прифронт. зоні, тому значно постраждало. 1944 комуніст. тоталітар. режим здійснив насильниць. вивезення крим. татар з Є. у різні р-ни СРСР. Нині Є. — нац. дит. оздоровниця України. Спеціалізацією Євпатор. рекреац. регіону є лікування захворювань опорно-рухової системи, гінекол., хвороб шкіри й порушень обміну речовин, верхніх дихал. шляхів і органів дихання, дит. церебрал. паралічу, наслідків розладу ЦНС. У Є. відновлюють здоров'я також ті, хто постраждав від аварії на ЧАЕС. У місті діють 67 санаторно-курорт. закладів, зокрема санаторії «Ювілейний», «Сонячний», ім. Т. Шевченка, «Перемога», «Приморський», «Орен-Крим», «Ударник», ім. Р. Люксембург, грязелікувальниця «Мойнаки», 6 баз відпочинку та туризму. Працюють [Євпаторійський авіаційний ремонтний завод](#), рибозавод,

молокозавод, хлібокомбінат, винороб. завод та ін. невеликі підприємства харч. та перероб. галузей. У Є. — 17 шкіл, 25 дитсадків, мед. училище, 3 ПТУ, 3 коледжі, відділ. заоч. навчання Нац. університету внутр. справ та Сх.-укр. університету, пед. відділ. Крим. гуманітар. університету; [Дитячої курортології і фізіотерапії Український науково-дослідний інститут](#); 17 клубів, 15 б-к, мист., художня та муз. школи; Палац спорту, 3 спорт. школи, 5 клубів; 17 мед. закладів, зокрема міська та дит. лікарні, полог. будинок, 3 поліклініки; 5 готелів, відділ. 7-ми банків. Центром культур. життя є театр ім. О. Пушкіна (1908–10, арх. А. Генріх, П. Сеферов). Є. — традиційне місце проведення низки фестивалів, зокрема «Аліса в країні чудес», «Пісні моря», «Чумацький шлях». Для дітей працюють унікал. дит. театр. центр — комплекс «Золотий ключик», театр-студія ляльок «Маріонетки», дит.-юнац. центр, містечко атракціонів. Функціонує кримськотатар. ансамбль пісні і танцю «Хайтарма» (худож. кер. і гол. балетмейтр нар. арт. Таджики. РСР [Р. Баккал-Тарсинова](#)). У фондах [Євпаторійського краєзнавчого музею](#) зібрано 92 тис. експонатів. Від 2005 у місті діє Нац. центр паралімп. та дефлімп. підготовки і реабілітації інвалідів «Україна», в якому здійснює осн. тренування дефлімп. збірна України. Виходять г. [«Євпаторийская здравница»](#), ж. [«Вестник физиотерапии и курортологии»](#). На тер. Є. розкопано руїни Керкінитида (пл. 7 га, системат. розкопки здійснювали 1980–86), греко-скіф. поселення «Чайка» (5 ст. до н. е. — 8 ст. н. е.). Зареєстровано 49 реліг. організацій: 7 — мусульман, 6 — УПЦ МП, 3 — УПЦ КП. Серед пам'яток архітектури — мечеть Хан-Джамі (1552–64, арх. Х. Синан), турец. лазні (16 ст.), текіє дервішів (монастир мандрів. мусульман. проповідників; бл. 16 ст.), караїм. кенаси (1805–15; у Є. — єдина в СНД діюча кенаса), Свято-Микол. собор (арх. А. Бернардацці, 1897). Встановлено пам'ятники рос. воїнам, які загинули 1855 під час Крим. війни при штурмі євпатор. фортеці (1858, арх. О. Горностаєв), морякам Євпатор. десанту 5 січня 1942, кримськотатар. поету 17 ст. Ашик Омеру, Герою Рад. Союзу М. Токареву, полеглим в Афганістані, ліквідаторам аварії на ЧАЕС, погруддя князя Л. Голицина, меморіали жертвам фашист. терору «Червона гірка», «Батьківщина-мати». Серед видат. уродженців — фізик, академік АНУ [О. Давидов](#), педагог, академік АПН СРСР та АН Киргиз. РСР [А. Ізмайлов](#), астроном [С. Гапошкін](#), д-ри н. фахівець у галузі коксування вугілля

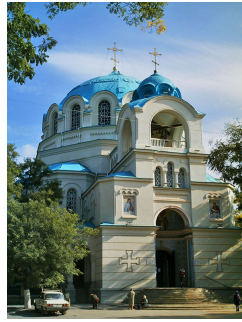
[Я. Обуховський](#), металофізик [Л. Хандрос](#), фахівець у галузі електромеханіки [В. Коломієць](#), лікарі [Є. Антипенко](#), [В. Соловйов](#), [О. Мазурець](#), біофізик [В. Русяєв](#), фізіолог [С. Шпак](#), математик [В. Донченко](#); театр. критик, драматург, перекладач [Ю. Бабецький](#), один з ідеологів нац. руху крим. татар за повернення на батьківщину, поет, перекладач, літературознавець, засл. діяч культури Узбец. РСР [Е. Шем'ї-Заде](#), кримськотатар. письменник [І. Абдураман](#), історик, публіцист, правозахисник [Л. Алексєєва](#); архітектор [І. Шемседінов](#), кримськотатар. майстриня худож. вишивки й ткацтва [А. Ефендієва](#), художники [О. Дудіна](#), [Л. Кир'янова](#), [Г. Куриленко](#); піаністка [Л. Донець](#), актор, режисер, театр. діяч [І. Дуван-Торцов](#); кер. Євпатор. мор. порту [М. Димченко](#); спортсмени [О. Вєхова-Матвєєва](#) (баскетбол), [Д. Григорян](#) (самбо), [О. Дмитренко](#) (бокс), О. Кушнір (карате), [А. Решетняк](#) (легка атлетика), [Р. Таран](#) (вітрильний спорт); Герої Рад. Союзу [С. Соколов](#) (маршал Рад. Союзу, міністр оборони СРСР), [С. Кострицький](#), [В. Єрошенко](#). У Є. жили та працювали поетеса А. Ахматова, письменник І. Сельвінський, живописець і графік М. Самокиш; відвідували А. Міцкевич (1825), Леся Українка (1890, 1891), В. Маяковський (1926, 1927, 1929), М. Островський (1925, 1926); на сцені міського театру співали Ф. Шаляпін, Л. Собінов.

Рекомендована література

1. Чепурина П. Я. Евпатория – ее живая археология // Крым: Общественно-науч. журн. 1925. № 1;
2. Єрмак Б. О. Євпаторія: Істор.-краєзнав. нарис. Сф., 1958;
3. Драчук В. С., Смирнова В. П., Чельшев Ю. В. Евпатория. Сф., 1979;
4. Лоевский А. Евпатория. Сф., 1980;
5. Кутайсов В. А. Античный город Керкенидида: VI–II вв. до н. е. К., 1990;
6. Його ж. Керкенидида. Сф., 1992;
7. Тарасенко Д., Заскока В., Ежов В. Евпатория 2500. Сф.; Евпатория; Ялта, 2003;
8. Мелешко К. Крымский Иерусалим // Аргументы и факты. 2007. № 11.

[Т. Є. Приднєва](#), [Є. А. Гармашова](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Євпаторія / Т. Є. Приднєва, Є. А. Гармашова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17338>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).